

การวิจัยประเมินผลโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

อาภาพรรณ พัฒนพันธุ์ อารีวรรณ แซ่ตระกูล และสมเจตน์ บัวดี
สำนักวิชาการและแผนงาน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

บทคัดย่อ

การวิจัยประเมินผลโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินโครงการ ประเมินผลการดำเนินโครงการ และเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาโครงการ โดยเก็บข้อมูลจากกลุ่มเกษตรกรจำนวน 20 กลุ่ม ใน 17 จังหวัด เกษตรกรจำนวน 445 ราย เนื้อที่เข้าร่วมโครงการ 173,459 ไร่ ผลการศึกษา พบว่า สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเสนอข้อมูลกลุ่มเกษตรกรให้คณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จพิจารณาและรับรองเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นแปลงใหญ่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จากนั้นสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ ร่วมจัดหลักสูตรอบรม ในส่วนของเกษตรกร เกษตรกรรับรู้ข้อมูลโครงการจากผู้นำและสมาชิกกลุ่ม ผู้นำชุมชน หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และญาติพี่น้อง การผลิตของเกษตรกรส่วนใหญ่ยังไม่ได้มีการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตรและไม่ได้มีการรวมกลุ่มขายภายหลังเข้าร่วมโครงการ เกษตรกรมีรายได้เงินสดทางการเกษตรและรายได้เงินสดสุทธิทางการเกษตรเพิ่มขึ้น แต่ขณะเดียวกัน รายจ่ายเงินสดสุทธิทางการเกษตรเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน ผลการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรพบว่า ในภาพรวม ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการอยู่ในระดับดี แต่เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อการผลิตสินค้าน้อยที่สุด รองลงมาคือกลุ่มเกษตรกร สำหรับผลการประเมินประสิทธิผลโครงการ พบว่าผลผลิตด้านต้นทุนการผลิตไม่ผ่านการประเมิน ขณะที่การได้รับการรับรองมาตรฐานผ่านเกณฑ์การประเมิน

บทนำ

เกษตรกรส่วนใหญ่ของประเทศไทยเป็นเกษตรกรรายย่อยถือครองที่ดินเกษตรขนาดเล็กและขาดความรู้และเทคโนโลยีในการวางแผนและการจัดการกระบวนการผลิตที่เหมาะสม ประกอบกับปัญหาทรัพยากรธรรมชาติเสื่อมโทรมดิน ขาดแหล่งน้ำในพื้นที่การเกษตร และบ่อยครั้งประสบปัญหาการระบาดของโรคพืช ศัตรูพืช รวมทั้งภัยพิบัติธรรมชาติส่งผลให้ปริมาณผลผลิตต่อไร่และคุณภาพผลผลิตต่ำกว่าเกณฑ์ที่ควรจะเป็น นอกจากนี้เกษตรกรยังขาดอำนาจต่อรองราคาในการซื้อปัจจัยการผลิตและการจำหน่ายผลผลิตเนื่องจากการผลิตทำแบบต่างคนต่างทำขาดการรวมกลุ่มทำให้เกษตรกรถูกกดราคารับซื้อผลผลิต ขณะที่ต้นทุนการผลิตมีราคาสูงทำให้รายได้ภาคการเกษตรไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครัวเรือน ก่อให้เกิดปัญหาความยากจนและหนี้สินส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของเกษตรกรและสมาชิกในครอบครัว ซึ่งกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาดังกล่าวและผลกระทบที่เกิดขึ้นจึงได้กำหนดนโยบายเพื่อช่วยเหลือเกษตรกรรายย่อยให้มีความเข้มแข็งมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การปรับโครงสร้างการผลิตสินค้าเกษตร การลดต้นทุนการผลิตและเพิ่มโอกาสในการแข่งขัน ตลาดนำการผลิต และการเกษตรแบบแปลงใหญ่ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2564)

โครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่เริ่มดำเนินการในปี พ.ศ. 2559 เป็นการพัฒนาภาคการเกษตรซึ่งยึดพื้นที่เป็นหลักในการพัฒนา (Area based) โดยรวมกลุ่มและรวมพื้นที่ของเกษตรกรรายย่อยที่อยู่บริเวณพื้นที่ใกล้เคียงกันที่พร้อมจะพัฒนาการผลิตและการตลาดในแนวทางเดียวกันเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงานแบบบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและภาคเอกชน โดยมีผู้จัดการแปลง

เป็นผู้บริหารจัดการพื้นที่ในทุกกิจกรรมตลอดห่วงโซ่อุปทาน ซึ่งการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่มีวัตถุประสงค์หลัก 3 ประการ คือ (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2564)

1. เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มทำการผลิต การบริหารจัดการร่วมกัน และรวมกันจำหน่ายโดยมีตลาดรองรับที่แน่นอน
2. เพื่อให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิต ผลผลิตเพิ่มขึ้น และมีคุณภาพได้มาตรฐาน
3. เพื่อให้เกษตรกรสามารถเป็นผู้จัดการบริหารจัดการการผลิต ผลผลิต และการตลาดได้

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์กำหนดระยะเวลาดำเนินการโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ไว้ 20 ปี (พ.ศ. 2559 – 2579) ดำเนินการครอบคลุมพื้นที่ 14,500 แปลง ใน 77 จังหวัด (กรมส่งเสริมการเกษตร, 2565) โดยมีหน่วยงานรับผิดชอบหลักประกอบคือ กรมส่งเสริมการเกษตร และหน่วยงานรับผิดชอบรองประกอบด้วย กรมปศุสัตว์ กรมประมง กรมชลประทาน กรมวิชาการเกษตร กรมการข้าว กรมส่งเสริมสหกรณ์ กรมพัฒนาที่ดิน กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ กรมหม่อนไหม สำนักงานมาตรฐานสินค้าเกษตรและอาหารแห่งชาติ สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินดำเนินการตั้งแต่ปีพ.ศ. 2559 จนถึงปี พ.ศ. 2564 ดำเนินการส่งเสริมแล้ว 184 แปลง เกษตรกรเข้าร่วมโครงการจำนวน 12,255 ราย เนื้อที่ 173,459 ไร่ ในกลุ่มสินค้า 9 ประเภท ได้แก่ ข้าว พืชไร่ ไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผักสมุนไพร หม่อนไหม ปศุสัตว์ ประมง และแมลงเศรษฐกิจ มีเป้าหมายการดำเนินการที่เป็นรูปธรรมทั้งในด้านการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ การพัฒนาศักยภาพในการบริหารจัดการของกลุ่มเกษตรกร และการเชื่อมโยงกับความต้องการของตลาด เพื่อเพิ่มโอกาสในการแข่งขันและการพัฒนาศักยภาพของสินค้า รวมถึงผลผลิตที่ได้มาตรฐานตามความต้องการของตลาดเป็นสำคัญ

โครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นโครงการสำคัญที่สนับสนุนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และดำเนินการมาแล้ว 6 ปี การประเมินผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อให้ผู้บริหารทราบถึงความสำเร็จและปัญหาในการดำเนินโครงการในภาพรวม และเป็นข้อมูลสำหรับผู้บริหารและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ในการปรับปรุงและพัฒนาโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินและโครงการพัฒนาเกษตรกรต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัยประเมินผล

วัตถุประสงค์การวิจัยประเมินผลในครั้งนี้ มีดังนี้ 1. เพื่อศึกษารูปแบบการดำเนินโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน 2. เพื่อประเมินผลการดำเนินโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน และ 3. เพื่อเสนอแนะแนวทางในการพัฒนาโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

แนวคิดการประเมินผลโครงการ

การประเมินผลเป็นการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลสารสนเทศที่ได้จากการติดตามเปรียบเทียบกับเกณฑ์หรือมาตรฐานที่กำหนดไว้เพื่อดูว่าโครงการนั้นประสบความสำเร็จหรือบรรลุวัตถุประสงค์หรือไม่ มากน้อยเพียงใดซึ่งผลการประเมินจะนำไปใช้ในการแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาโครงการอย่างต่อเนื่องซึ่งการประเมินผลสามารถดำเนินการตั้งแต่ง่อนมีโครงการจนกระทั่งสิ้นสุดโครงการดังนี้ (สุวรรณ นาควิบูลย์ วงศ์, 2557; สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, 2558)

1) การประเมินผลก่อนการดำเนินงาน (Pre-evaluation) เป็นการประเมินความจำเป็น (Need assessment) และการประเมินความเป็นไปได้ (Feasibility) เพื่อพิจารณาความเป็นไปได้ของโครงการในด้านเทคนิค เศรษฐกิจ สังคม และสภาพแวดล้อม

2) การประเมินผลระหว่างการดำเนินงาน (On-going evaluation) เป็นการประเมินเมื่อโครงการดำเนินการไปแล้วระยะหนึ่ง เพื่อทราบถึงความก้าวหน้าหรือปัญหาในการดำเนินงานและผลการประเมินนำไปใช้แก้ไขปรับปรุงโครงการให้สามารถดำเนินการได้ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้

3) การประเมินผลเมื่อเสร็จสิ้นโครงการ (Post evaluation) เป็นการประเมินเพื่อตัดสินความสำเร็จของโครงการซึ่งผลการประเมินจะช่วยให้การตัดสินใจสำหรับโครงการใหม่ที่มีลักษณะคล้ายหรือใกล้เคียงกัน

รูปแบบหรือแนวทางการประเมินผลแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) การประเมินที่เน้นจุดมุ่งหมายเป็นการประเมินที่มุ่งเน้นเปรียบเทียบผลที่ได้รับกับจุดมุ่งหมายว่าบรรลุตามที่กำหนดไว้หรือไม่

2) การประเมินที่เน้นการตัดสินคุณค่า การประเมินในกลุ่มนี้ให้ความสนใจกับการตัดสินคุณค่าของสิ่งที่ประเมิน

3) การประเมินที่เน้นการตัดสินใจ เป็นการประเมินที่มุ่งให้ได้มาซึ่งสารสนเทศเพื่อใช้ในการตัดสินใจของผู้บริหาร

ในการประเมินผล ต้องมีการกำหนดเกณฑ์และตัวชี้วัดเพื่อระบุถึงประเด็นที่ต้องการวัดประเมินหรือตัวแปรที่ต้องการศึกษา ซึ่งเกณฑ์และตัวชี้วัดระดับความสำเร็จของโครงการประกอบด้วย (วรเดช จันทรศร และไพโรจน์ภัทรนรากุล, 2541 อ้างในพรชนก ณรงค์มี, 2554)

1) เกณฑ์ประสิทธิภาพ ตัวชี้วัดเช่น สัดส่วนของผลผลิตต่อค่าใช้จ่าย ผลผลิตต่อหน่วยเวลา ผลผลิตต่อกำลังคน

2) เกณฑ์ประสิทธิผล ตัวชี้วัด เช่น ระดับการบรรลุเป้าหมาย ระดับการบรรลุตามเกณฑ์มาตรฐาน ระดับการมีส่วนร่วม ระดับความเสี่ยงของโครงการ

3) เกณฑ์ความพอเพียง ตัวชี้วัด คือ ระดับความพอเพียงของทรัพยากร

4) เกณฑ์ความพึงพอใจ ตัวชี้วัด คือ ระดับความพึงพอใจ

5) เกณฑ์ความเป็นธรรม ตัวชี้วัด เช่น การให้โอกาสกับผู้ด้อยโอกาส ความเป็นธรรมระหว่างเพศ

6) เกณฑ์ความก้าวหน้า ตัวชี้วัด เช่น ผลผลิตเปรียบเทียบกับเป้าหมายรวมกิจกรรมที่ทำแล้วเสร็จ ทรัพยากรและเวลาที่ใช้ไป

7) เกณฑ์ความยั่งยืน ตัวชี้วัด เช่น ความอยู่รอดของโครงการด้านเศรษฐกิจความเป็นไปได้ในการขยายผลของโครงการ

8) เกณฑ์ความเสียหายของโครงการ มีตัวชี้วัด เช่น ผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ผลกระทบด้านสังคมและวัฒนธรรม

แนวคิดการประเมินประสิทธิผลโครงการ

การประเมินประสิทธิผลโครงการเป็นการวิเคราะห์ผลการดำเนินงานหรือผลผลิต (Output) สอดคล้องกับเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มากน้อยเพียงใดทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพของผลผลิต ซึ่งการประเมินประสิทธิผลนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงแก้ไขโครงการ เพื่อตัดสินใจว่าโครงการที่ดำเนินอยู่จะดำเนินการต่อไปหรือไม่ (ประชุม รอดประเสริฐ, 2542 อ้างในชญา นุช จันทรโชติ

และ ดร.พัฒน์ โภยจนาท, 2559.; สุพรรณิการ์ เรื่องศรีและกิตติพัฒน์ นนทปัทมดลย์, 2564; ภาณุพันธุ์ ปรภาติกุล, 2565)

การประเมินประสิทธิผลโครงการมีความสำคัญดังนี้ (เยาวดี ราชชัยกุล, 2548 อ้างในชญาณู จันทรโชติ และ ดร.พัฒน์ โภยจนาท, 2559)

1. เป็นเครื่องมือในการรับรองคุณภาพในการให้บริการ ถึงแม้ไม่สามารถประกันผลสัมฤทธิ์ขั้นสูงสุดของโครงการได้ แต่สามารถรับรองคุณภาพของการให้บริการได้ในระดับหนึ่ง
2. ช่วยให้ผู้สนับสนุนเงินทุนได้รับทราบปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินโครงการโดยอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์จากสภาพการณ์ที่เป็นจริง
3. ช่วยให้ข้อมูลสารสนเทศสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น หน่วยงานที่พิจารณาจัดสรรเงินเพื่อสนับสนุนโครงการ เช่น สำนักงบประมาณ
4. ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของแต่ละโครงการตามลำดับก่อนหลังโดยสามารถทราบได้ว่าโครงการใดมีความจำเป็นเร่งด่วนกว่ากันเพื่อช่วยแก้ปัญหาในการคัดเลือกโครงการ
5. ช่วยให้ข้อมูลป้อนกลับจากผู้รับบริการทำให้ทราบถึงข้อจำกัดและปัญหาต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน
6. ช่วยให้ทราบถึงผลผลิตของโครงการทั้งในด้านที่พึงประสงค์และไม่พึงประสงค์

แนวคิดเกี่ยวกับการพึงพอใจ

ความพึงพอใจเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การดำเนินการใดๆ ประสบความสำเร็จ โดยคำจำกัดความของความพึงพอใจนั้นมีหลายบุคคลได้ให้นิยามไว้ซึ่งอาจกล่าวโดยสรุปได้ว่าความพึงพอใจคือความรู้สึกของบุคคลที่พอใจ ชอบใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งและตรงต่อความต้องการหรือความคาดหวังของบุคคลนั้น (วิรุฬ พรรณเทวี, 2542; ภาณุจนา อรุณสุขขุจิ, 2546) ทั้งนี้ ความพึงพอใจนั้นสามารถเปลี่ยนได้ตลอดเวลาตามสถานการณ์หรือตามเวลา (สุนทร เพ็ชรพราว, 2551 อ้างในมหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริหารเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง, 2555)

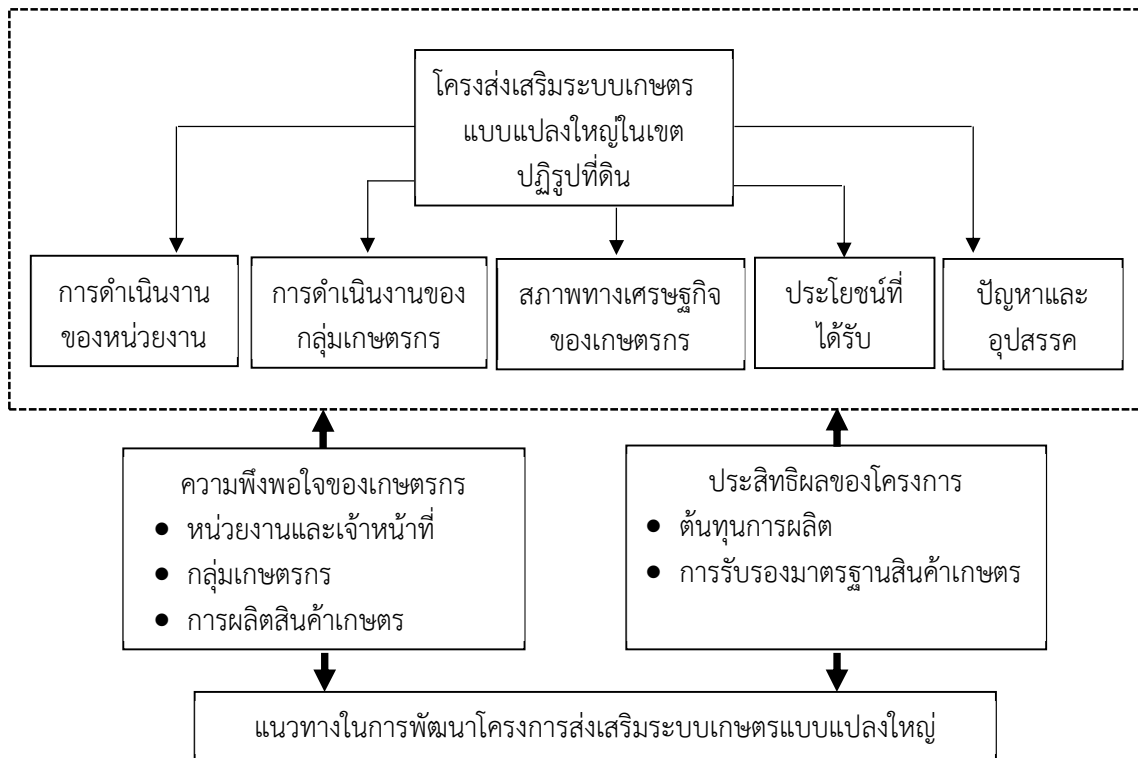
สำหรับแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับความพึงพอใจในงานนั้น Herzberg (1891) (อ้างใน ขจรวรรณ ภูษจร, 2553) ได้เสนอทฤษฎีสองปัจจัย (Two Factor Theory) โดยศึกษาสาเหตุของความพอใจและไม่พอใจในงานพบว่า ปัจจัยจูงใจ (Motivator Factors) เป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงานซึ่งปัจจัยจูงใจนี้เกี่ยวข้องกับงานที่ทำโดยตรง เช่น ความสำเร็จของงาน การยอมรับนับถือ ลักษณะของงาน ความรับผิดชอบ เป็นต้น ส่วนปัจจัยค้ำจุน (Hygiene Factors) ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกงานที่ทำ เช่น นโยบายการบังคับบัญชา สภาพการทำงานความสัมพันธ์กับผู้บังคับบัญชา และความสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมงาน เป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความไม่พอใจในงานดังนั้นต้องดูแลปัจจัยค้ำจุนเหล่านี้เพื่อลดความไม่พอใจ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยค้ำจุนไม่ถึงเป็นสิ่งที่จูงใจให้คนทำงานมากขึ้น ในขณะที่ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2542) (อ้างในอริย์ หล่อเหลี่ยม, 2555) ระบุว่าปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจในการทำงานประกอบด้วย 3 ปัจจัย คือ ปัจจัยด้านบุคคล เช่น ประสบการณ์ อายุ การศึกษา เวลาในการทำงาน บุคลิกภาพ แรงจูงใจในการทำงาน เป็นต้น ปัจจัยด้านงาน เช่น ลักษณะงาน ทักษะในการทำงาน โครงสร้างของงาน เป็นต้น และปัจจัยสุดท้ายคือ ปัจจัยด้านการจัดการเช่น อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ สภาพการทำงาน เพื่อนร่วมงาน การนิเทศงาน ความรับผิดชอบงาน การสื่อสารกับผู้บังคับบัญชา ความเข้าใจกันระหว่างผู้บริหารกับพนักงาน

การวัดความพึงพอใจมีหลายวิธี (ภณิดา ชัยปัญหา, 2541; สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, 2544 อ้างใน พนมไพร คำขจร, 2551) ได้แก่

- 1) การใช้แบบสอบถาม เป็นเครื่องมือที่ใช้กันมากที่สุดในการวัดความพึงพอใจ รูปแบบของแบบสอบถามจะมีตัวเลือกเป็นมาตราส่วนประเมินค่าให้ผู้ตอบให้น้ำหนักคำตอบในแต่ละข้อคำถาม
- 2) การสัมภาษณ์ เป็นการพูดคุยอย่างละเอียดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นจริงมากที่สุด
- 3) การใช้กรณีเหตุการณ์สำคัญ เป็นการวัดความพึงพอใจโดยให้ผู้ตอบเขียนบรรยายเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นซึ่งนำมาสู่ความพอใจหรือไม่พอใจในงาน จากนั้นผู้สอบถามจึงนำคำบรรยายดังกล่าวไปวิเคราะห์อีกต่อหนึ่ง
- 4) การสังเกต เป็นการสังเกตพฤติกรรมการแสดงออกทั้งการพูดจา และกริยาท่าทาง

กรอบแนวคิดการวิจัยประเมินผล

การศึกษาในครั้งนี้มุ่งหมายศึกษาการดำเนินงานของโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่ ในเขตปฏิรูปที่ดินในด้านการดำเนินงานของหน่วยงาน กลุ่มเกษตรกร สภาพทางเศรษฐกิจของเกษตรกร ภายหลังการเข้าร่วมโครงการ ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับ รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคของโครงการ และประเมินผลใน 2 ด้านคือ ความพึงพอใจของเกษตรกรและประสิทธิผลของโครงการ ซึ่งความพึงพอใจประเมินใน 3 ประเด็น คือ หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ กลุ่มเกษตรกร และการผลิตสินค้าเกษตร ส่วนประสิทธิผลของโครงการประเมินในด้านต้นทุนการผลิตและการรับรองมาตรฐานสินค้าเกษตร เพื่อให้ได้แนวทางในการพัฒนาโครงการต่อไป (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยประเมินผล

วิธีการศึกษา

การวิจัยประเมินผลในครั้งนี้สุ่มเลือกเกษตรกรตัวอย่างจากกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ที่ดำเนินการระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 - 2564 จากประชากรทั้งสิ้นจำนวน 5,352 ราย พื้นที่ดำเนินการ 73 แปลง ใน 42 จังหวัด โดยใช้สูตรการคำนวณกลุ่มตัวอย่างของทาร์โร ยามาเน่ (ภัทรานิษฐ์ เหมาะทอง วนิดา โคตรทอง และสุพรรณิ อึ้งปัญสัตวงศ์, 2560) ได้จำนวนเกษตรกรตัวอย่าง 373 ราย จากนั้นจึงกำหนดสัดส่วนจำนวนกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ตัวอย่างในแต่ละปีดำเนินการ และสุ่มเลือกพื้นที่โดยวิธีการจับสลากได้พื้นที่ดำเนินการตัวอย่าง 20 แปลง 11 กลุ่มสินค้า ใน 17 จังหวัด ดังแสดงในตารางที่ 1 จากนั้นจึงส่งรายชื่อเกษตรกรในกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ที่สุ่มเลือกได้ให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดผู้รับผิดชอบสุ่มเลือกเกษตรกรตัวอย่างเพื่อนัดสอบถาม

ตารางที่ 1 พื้นที่ศึกษาโครงการระบบส่งเสริมเกษตรกรแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ปีดำเนินการ	กลุ่มสินค้า	พื้นที่ดำเนินการ
2559	มันสำปะหลัง	ตำบลคอกควาย อำเภอบ้านไร่ จังหวัดอุทัยธานี
	ข้าว	ตำบลกำเม็ด อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
	โคเนื้อ	ตำบลหนองแห่น อำเภอกุดชุม จังหวัดยโสธร
	ผัก/สมุนไพร	ตำบลต้นยวน อำเภอพนม จังหวัดสุราษฎร์ธานี
2560	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	ตำบลแม่จะรา อำเภอแม่ระมาด จังหวัดตาก
	ข้าว	ตำบลดงละคร อำเภอเมืองนครนายก จังหวัดนครนายก
	ปาล์มน้ำมัน	ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
2561	ลำไย	ตำบลนครเจดีย์ อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน
	หม่อนไหม	ตำบลนาจำปา อำเภอดอนจาน จังหวัดกาฬสินธุ์
	ผัก	ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
	อ้อยโรงงาน	ตำบลหนองมะโมง อำเภอหนองมะโมง จังหวัดชัยนาท
2562	ข้าว	ตำบลหินมูล อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม
	ลำไย	ตำบลป่าพลู อำเภอบ้านโฮ้ง จังหวัดลำพูน
	สมุนไพร	ตำบลสะแบง อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี
2563	ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์	ตำบลห้วยขุนราม อำเภอพัฒนานิคม จังหวัดลพบุรี
	ข้าว	ตำบลหนองขาม อำเภอหนองหญ้าไซ จังหวัดสุพรรณบุรี
	กาแฟ	ตำบลรับร่อ อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร
2564	ผัก	ตำบลปางสวรรค์ อำเภอชุมตาบง จังหวัดนครสวรรค์
	มันสำปะหลัง	ตำบลหนองกุ้งสวรรค์ อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
	ยางพารา	ตำบลสินปุน อำเภอเขาพนม จังหวัดกระบี่

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยประเมินผลประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ ประกอบด้วย

1. การสัมภาษณ์ โดยสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน 40 ราย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1) ปฏิรูปที่ดินจังหวัด และเจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดที่รับผิดชอบโครงการจำนวน 19 ราย

2) หน่วยงานบูรณาการ จำนวน 17 ราย ประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานร่วมดำเนินการ ได้แก่ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาที่ดินเขต สำนักงานปศุสัตว์อำเภอ มหาวิทยาลัยแม่โจ้วิทยาเขตชุมพร ศูนย์ส่งเสริมเทคโนโลยีการเกษตรด้านวิศวกรรมเกษตร จังหวัดชัยนาท ศูนย์วิจัยและพัฒนาอาหารสัตว์ จังหวัดมหาสารคาม และสถาบันวิทยาศาสตร์ข้าวแห่งชาติ จังหวัดสุพรรณบุรี

3) ประธานกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ จำนวน 4 ราย

ประเด็นในการสัมภาษณ์ คือ บทบาทในการดำเนินโครงการ การสนับสนุน ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินการ และข้อเสนอแนะ

2 การสนทนากลุ่ม โดยสนทนากลุ่มกับคณะกรรมการบริหารกลุ่มแปลงใหญ่และสมาชิก จำนวน 20 กลุ่ม ซึ่งมีประเด็นในการสนทนา คือ การรวมกลุ่ม บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม หน่วยงานสนับสนุน ตลาด และปัญหาอุปสรรคของกลุ่ม

3. การเก็บแบบสอบถาม โดยสอบถามตามแบบสอบถามเกษตรกรสมาชิกกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่ 20 กลุ่ม จำนวน 445 ราย

แบบสอบถามที่ใช้ในการประเมินผลครั้งนี้ประกอบด้วย 8 ส่วน คือ

- 1) ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกร
- 2) การเข้าร่วมโครงการแปลงใหญ่
- 3) การผลิตในโครงการแปลงใหญ่
- 4) การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ
- 5) การบริหารจัดการกลุ่ม
- 6) ความพึงพอใจต่อการดำเนินงานโครงการแปลงใหญ่
- 7) ข้อคิดเห็น/ข้อเสนอแนะต่อโครงการแปลงใหญ่
- 8) ร่วมโครงการแปลงใหญ่ต่อไปหรือไม่ เพราะอะไร

แบบสอบถามความพึงพอใจประกอบด้วยคำถามใน 4 ประเด็น คือ 1) การดำเนินงานของหน่วยงาน 2) การดำเนินงานของกลุ่ม 3) ต้นทุนการผลิต ราคา รายได้ และ 4) ผลผลิตและตลาด

การให้คะแนนในแบบสอบถาม กำหนดการให้คะแนนเป็น 5 ระดับ ตามแบบของ Likert ซึ่งเป็นมาตราส่วนประเมินค่าโดยมีเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

5	หมายถึง	พึงพอใจมากที่สุด
4	หมายถึง	พึงพอใจมาก
3	หมายถึง	พึงพอใจปานกลาง
2	หมายถึง	ไม่พอใจ
1	หมายถึง	ไม่พอใจมาก

4. การสังเกต โดยสำรวจการดำเนินงานของกลุ่มและแปลงเกษตรกรของเกษตรกรตัวอย่าง

ส่วนข้อมูลทุติยภูมิได้จากการศึกษาข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นต้น ทั้งในรูปแบบเอกสาร และเอกสารออนไลน์

การวิเคราะห์ข้อมูล

ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกต ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาในประเด็นการเข้าร่วมโครงการ กระบวนการ การสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ รวมทั้งปัญหาและข้อเสนอแนะ ส่วนข้อมูลจากแบบสอบถามใช้การประมวลผลด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ โดยใช้สถิติพื้นฐานคือค่าร้อยละ และค่าเฉลี่ย

เกณฑ์การประเมิน

เกณฑ์การประเมินแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ

1. ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ระดับความพึงพอใจของเกษตรกรแบ่งออกเป็น 5 ระดับตามแบบมาตราส่วนประมาณค่าของ Likert ดังนี้

ระดับความพึงพอใจ	คะแนน
มากที่สุด	5
มาก	4
ปานกลาง	3
น้อย	2
น้อยมาก	1

การวิเคราะห์ระดับความพึงพอใจ ทำโดยการนำคะแนนตามระดับการแปลผลมาหาค่าเฉลี่ย และใช้เกณฑ์คะแนนตีความหมาย ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.50	หมายถึง	พึงพอใจน้อยมาก
คะแนนเฉลี่ย 1.51-2.50	หมายถึง	พึงพอใจน้อย
คะแนนเฉลี่ย 2.51-3.50	หมายถึง	พึงพอใจปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย 3.51-4.50	หมายถึง	พึงพอใจมาก
คะแนนเฉลี่ย 4.51-5.00	หมายถึง	พึงพอใจมากที่สุด

ทั้งนี้ กำหนดเกณฑ์การประเมินความพึงพอใจ ค่าเฉลี่ยไม่น้อยกว่าระดับ 4

2. ประสิทธิภาพของโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

การวิเคราะห์ประสิทธิภาพใช้วิธีการเปรียบเทียบผลผลิตกับเป้าหมายที่โครงการกำหนด (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2553; ภาณุพันธุ์ ประภาติกุล, 2565) ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ คณะผู้ศึกษาวัดประสิทธิภาพใน 2 ด้านประกอบด้วย ต้นทุนการผลิต และจำนวนเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการได้รับการรับรองมาตรฐาน ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินดังนี้

1) ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรหลังเข้าร่วมโครงการลดลงไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับก่อนเข้าร่วมโครงการ

2) เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการร้อยละ 30 ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้า

ผลการศึกษา

โครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินงานโครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ตามนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยยึดพื้นที่ (Area-based) และเกษตรกรเป็นศูนย์กลางในการดำเนินงาน มีผู้จัดการแปลงเป็นผู้บริหารจัดการพื้นที่และดำเนินงานในลักษณะบูรณาการระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน และมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินงาน ดังนี้

- 1) เพื่อสนับสนุนให้เกษตรกรมีการรวมกลุ่มและบริหารจัดการร่วมกันในด้านการผลิต การแปรรูป และการตลาด
- 2) เพื่อให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนในการผลิต และมีผลผลิตต่อหน่วยเพิ่มขึ้น ผลผลิตที่ได้มีคุณภาพและมาตรฐานโดยการนำเทคโนโลยีและนวัตกรรมมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด
- 3) เพื่อบูรณาการความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

ระหว่างปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 – 2564 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมดำเนินงานโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน รวมทั้งสิ้น 184 แปลง เนื้อที่ 173,459 ไร่ เกษตรกรเข้าร่วมโครงการ 12,255 ราย งบประมาณรวมทั้งสิ้น 235.0103 ล้านบาท รายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 2 จำนวนจังหวัด แปลง เนื้อที่ จำนวนเกษตรกร และงบประมาณที่ได้รับในการดำเนินโครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน จำแนกตามปีดำเนินการ (ปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 – 2564)

ปีดำเนินการ	จำนวนจังหวัด ¹	จำนวนแปลง	เนื้อที่ (ไร่)	จำนวนเกษตรกร (ราย)	งบประมาณ ที่ได้รับ ² (ล้านบาท)
2559	25	37	71,672	4,638	-
2560	27	55	48,421	3,248	28.9607
2561	26	35	23,459	1,696	71.8256
2562	25	29	17,404	1,318	68.5444
2563	10	14	6,654	672	32.3178
2564	14	14	5,849	638	33.3618
รวมทั้งสิ้น	42	184	173,459	12,210	235.0103

หมายเหตุ ¹ ดำเนินการซ้ำในจังหวัดเดียวกัน

² โครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินเริ่มดำเนินงานในกลางปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 ซึ่งไม่ได้ตั้งของงบประมาณไว้ ดังนั้นในการดำเนินงานจึงใช้วิธีเจียดจ่ายจากงบประมาณปี พ.ศ. 2559 และเริ่มได้รับงบประมาณในปีงบประมาณ พ.ศ. 2560

ที่มา : สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี และสำนักวิชาการและแผนงาน สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม, 2565

ในการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินมีหลักเกณฑ์และเงื่อนไขดังนี้ (สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี, 2561)

1. เกษตรกรสมัครใจรวมกลุ่มและเข้าร่วมดำเนินการภายใต้หลักเกณฑ์ เงื่อนไข และเป้าหมายของแปลงใหญ่ พร้อมทั้งจะพัฒนาการผลิตและการตลาดร่วมกัน โดยมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการพัฒนา

2. เป็นการรวมแปลงผลิตสินค้าชนิดเดียวกัน แปลงไม่จำเป็นต้องอยู่ติดกันเป็นผืนเดียว แต่ควรอยู่ในชุมชนที่ใกล้เคียงกัน สินค้าควรเป็นสินค้าหลักของเกษตรกร พื้นที่ที่มีความเหมาะสม มีศักยภาพที่จะพัฒนาในเชิงเศรษฐกิจ และสามารถบริหารจัดการได้

3. ขนาดพื้นที่และจำนวนเกษตรกร จำแนกเป็น 3 ประเภทสินค้า ได้แก่

3.1 พืชไร่ ปาล์มน้ำมัน ยางพารา และข้าว มีพื้นที่รวมกันตั้งแต่ 300 ไร่ขึ้นไป และเกษตรกรสมัครใจเข้าร่วมโครงการไม่น้อยกว่า 30 รายขึ้นไป

3.2 ไม้ผล พืชผัก ไม้ดอกไม้ประดับ สมุนไพร มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 300 ไร่ขึ้นไป หรือเกษตรกรสมัครใจเข้าร่วมโครงการไม่น้อยกว่า 30 รายขึ้นไป

3.3 ประมงและปศุสัตว์ ฝังและแมลง มีขนาดพื้นที่ตั้งแต่ 300 ไร่ หรือเกษตรกรสมัครใจเข้าร่วมโครงการไม่น้อยกว่า 30 รายขึ้นไป

สำหรับขั้นตอนการเข้าร่วมโครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ได้แก่

ขั้นตอนที่ 1 การเตรียมการ แบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดและเกษตรกร

1) เจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดศึกษาทำความเข้าใจหลักเกณฑ์ เงื่อนไข ขั้นตอนการดำเนินงาน วิธีการเข้าร่วมการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่เพื่อเตรียมพร้อมในการดำเนินงาน

2) เกษตรกรศึกษาและทำความเข้าใจหลักการ วิธีการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่และประเมินศักยภาพตนเองเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการตัดสินใจในการเข้าร่วมการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ตามความสมัครใจ

ขั้นตอนที่ 2 การสมัครเข้าร่วมการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ซึ่งการเข้าร่วมมี 2 ลักษณะ

1) เกษตรกร/องค์กรเกษตรกรที่สนใจรวมตัวกันตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กำหนดสมัครเข้าร่วมโครงการ

2) เจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเสนอเกษตรกร/องค์กรเกษตรกรที่มีศักยภาพและมีคุณสมบัติตามเงื่อนไขที่กำหนดเพื่อสมัครเข้าร่วมโครงการ

ซึ่งเกษตรกร/องค์กรเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการสามารถติดต่อสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดพร้อมข้อมูลโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ประกอบด้วย รายชื่อประธานกลุ่ม ผู้จัดการแปลง และสมาชิกกลุ่มตามแบบบันทึก

ขั้นตอนที่ 3 การตรวจสอบข้อมูล เจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดตรวจสอบเอกสารและข้อมูลเบื้องต้นให้ครบถ้วนและส่งให้เลขาธิการกรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จ (สำนักงานเกษตรและสหกรณ์จังหวัด)

ขั้นตอนที่ 4 การพิจารณา คณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จพิจารณา ตรวจสอบคุณสมบัติตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไข พร้อมทั้งพิจารณาผู้จัดการแปลง ทั้งนี้ผู้จัดการแปลงอาจเป็นเจ้าหน้าที่ หรือเกษตรกรโดยมีเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นพี่เลี้ยง หรือผู้แทนภาคเอกชนร่วมกับเจ้าหน้าที่ภาครัฐในกรณีที่แปลงใหญ่เกษตรสมัยใหม่ที่มีภาคเอกชนเข้าร่วมในการบริหารจัดการเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นพี่เลี้ยงหรือทำงานร่วมกับภาคเอกชนให้พิจารณาตามภารกิจที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 5 ผลการพิจารณาให้การรับรอง แบ่งออกเป็น 2 กรณี คือ

1) ผ่านการรับรอง คณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จแจ้งผลการรับรองให้คณะกรรมการพัฒนาการเกษตรและสหกรณ์ของจังหวัด และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดทราบผลการพิจารณา พร้อมทั้งแจ้งกรมส่งเสริมการเกษตรเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นแปลงใหญ่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

2) ไม่ผ่านการรับรอง คณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จแจ้งผลการพิจารณาให้สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดทราบเพื่อแจ้งเกษตรกร/องค์กรเกษตรกรปรับปรุง/แก้ไขให้เป็นไปตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขการเข้าร่วมการส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่

ในส่วนการดำเนินงานของสำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดมีขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จัดทำข้อมูลและคัดเลือกพื้นที่ดำเนินการโดยทำงานร่วมกับคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จในการพิจารณาและให้การรับรองขึ้นทะเบียนเป็นแปลงใหญ่ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ขั้นตอนที่ 2 จัดทำแผนปฏิบัติงานของแปลงใหญ่ร่วมกับคณะกรรมการขับเคลื่อนนโยบายของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์แบบเบ็ดเสร็จ

ขั้นตอนที่ 3 ขับเคลื่อนงานตามแผนปฏิบัติงานที่จัดทำในขั้นตอนที่ 2 โดยดำเนินการภายใต้บทบาทและภารกิจของหน่วยงาน ซึ่งแปลงใหญ่แต่ละแปลงจะได้รับการสนับสนุน เช่น โครงสร้างพื้นฐาน องค์ความรู้ ตลาด เป็นต้น จากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและหน่วยงานบูรณาการภายใต้โครงการส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นระยะเวลา 3 ปี

ขั้นตอนที่ 4 สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ดำเนินการพัฒนาเจ้าหน้าที่สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดผู้รับผิดชอบโครงการและผู้จัดการแปลงในด้านต่าง ๆ

ขั้นตอนที่ 5 รายงานผลการดำเนินงานต่อสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมและกรมส่งเสริมการเกษตร

การดำเนินงานของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดและหน่วยงานบูรณาการ

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดและหน่วยงานทั้งในและนอกสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ มหาวิทยาลัย และภาคเอกชน จัดอบรมให้ความรู้และสนับสนุนปัจจัยการผลิตเริ่มจากการทำเวทีชุมชนเพื่อร่วมจัดทำแผนและเป้าหมายของกลุ่มในด้านการลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิต การพัฒนาคุณภาพการตลาด และการบริหารจัดการกลุ่ม รวมทั้งจัดทำแผนการผลิตรายบุคคล อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น การปรับปรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก การเพิ่มมูลค่าสินค้า การบริหารจัดการกลุ่ม การตลาด และการศึกษาดูงาน อีกทั้งสนับสนุนปัจจัยการผลิต เช่น พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ พันธุ์ปลา ปุ๋ยเคมี ฮอร์โมนพืช เป็นต้น และอุปกรณ์/เครื่องมือทางการเกษตร ระบบโซล่าเซลล์ ระบบน้ำสปริงเกอร์ นอกจากนี้ยังสนับสนุนโอกาสในการเข้าถึงแหล่งทุนดอกเบี้ยต่ำเพื่อพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม เชื่อมโยงผลผลิตของกลุ่มไปสู่ตลาด

การดำเนินงานของกลุ่มเกษตรกร

ในส่วนของกลุ่มเมื่อได้รับการรับรองให้ผ่านเข้าร่วมโครงการ กลุ่มจะเริ่มดำเนินการโดยกำหนดโครงสร้างบริหารจัดการกลุ่มและระเบียบปฏิบัติ เก็บค่าสมาชิก การออมเงิน บางกลุ่มเมื่อกลุ่มรวบรวมผลผลิตจากสมาชิกและนำไปจำหน่าย กลุ่มจะหักรายได้ของสมาชิกเพื่อสมทบเข้ากลุ่มเพื่อใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม เช่น ค่าสวัสดิการแก่สมาชิกกรณีเสียชีวิต ค่าชดเชยสินค้าเสียหาย เงินปันผลแก่สมาชิก ค่าแรงเจ้าหน้าที่ทำบัญชี ค่าสินค้าสูญเสียปลายทาง เป็นต้น กลุ่มจะจัดประชุมกลุ่มเดือนละ 1 ครั้ง และดำเนินกิจกรรมกลุ่มตามแผนงานของกลุ่มทั้งด้านการอบรมให้ความรู้สมาชิก การผลิต การรวบรวม/รับซื้อผลผลิต การจำหน่ายผลผลิต การสร้างรายได้ เช่น ร้านกาแฟ การจำหน่ายปัจจัยการผลิต

ข้อมูลพื้นฐานของเกษตรกรกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่

เกษตรกรสมาชิกกลุ่มเกษตรกรแปลงใหญ่อายุโดยเฉลี่ย 55 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษา สมาชิกครัวเรือนเฉลี่ย 4 รายต่อครัวเรือน แรงงานเกษตรกรเฉลี่ย 2 รายต่อครัวเรือน เนื้อที่แปลงเกษตรกรรมที่เข้าร่วมโครงการประมาณ 14.61 ไร่ต่อครัวเรือน เกษตรกรบางส่วนรวมตัวกันเป็นกลุ่มมาก่อน ได้แก่ กลุ่มผู้ผลิตปาล์มน้ำมัน กลุ่มผู้ปลูกลำไย กลุ่มเกษตรกรทำนา กลุ่มข้าวปลอดสารพิษ ศูนย์ข้าวชุมชน กลุ่มปลูกข้าวโพด กลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพร กลุ่มโคขุน ในด้านโครงสร้างพื้นฐานในแปลงเกษตร ส่วนใหญ่มีแหล่งน้ำเพียงพอต่อการทำการเกษตร แต่มีปัญหาด้านเส้นทางคมนาคมซึ่งยังเป็นถนนลูกรังทำให้ประสบปัญหาในการเดินทางในช่วงฤดูฝน

เกษตรกรส่วนใหญ่รู้เรื่องโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินจากผู้นำกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม รวมทั้งการประชาสัมพันธ์ของผู้นำชุมชน กรรมการหมู่บ้านและเจ้าหน้าที่หน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ทั้งสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัด สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด บางรายรู้จากญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน ซึ่งเกษตรกรตัดสินใจเข้าร่วมโครงการเพราะคาดหวังว่าเมื่อเข้าร่วมโครงการจะได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐในด้านต่าง ๆ เช่น องค์ความรู้ ปัจจัยการผลิต เงินทุน ตลาด แหล่งน้ำ ทำให้ได้ผลผลิตมากขึ้น สามารถลดต้นทุนการผลิตและจำหน่ายผลผลิตในราคาที่ดีขึ้นทำให้รายได้เพิ่มขึ้น ขณะที่เกษตรกรบางรายกลับมายังบ้านยังไม่ได้ประกอบอาชีพ ผู้นำชุมชน ผู้นำกลุ่ม หรือบิดามารดาสมาชิกชวนเข้าร่วมโครงการจึงตัดสินใจเข้าร่วมเพราะอยากเรียนรู้การทำการเกษตรเพื่อหารายได้และได้อยู่กับครอบครัว อย่างไรก็ตาม มีเกษตรกรบางส่วนไม่ได้คาดหวังอะไรจากการเข้าร่วมโครงการ ที่เข้าร่วมด้วยเพราะกลุ่มการผลิตที่ตนเองเป็นสมาชิกสมัครเข้าร่วมโครงการทั้งกลุ่มเท่านั้น

การทำแผนรายบุคคลเป็นกระบวนการแรก ๆ เมื่อเริ่มดำเนินการในแต่ละกลุ่ม แต่เมื่อสอบถามถึงการการทำแผนรายบุคคลมีเกษตรกรเพียง 166 รายหรือประมาณร้อยละ 37 ของเกษตรกรตัวอย่างที่เคยทำแผนรายบุคคล ส่วนเกษตรกรอีกร้อยละ 62 ของเกษตรกรตัวอย่างไม่ได้ทำแผนดังกล่าว และมีเกษตรกร 2 รายที่กล่าวว่าจำไม่ได้เพราะเข้าร่วมโครงการมานานแล้วและอีก 1 รายเข้าทำประโยชน์แทนญาติจึงไม่รู้ว่าในตอนแรกญาติได้ทำแผนไว้หรือไม่

การเข้าร่วมอบรมความรู้ในหลักสูตรต่าง ๆ เป็นกิจกรรมสำคัญของโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินด้วยมีจุดประสงค์ต้องการให้เกษตรกรได้เรียนรู้องค์ความรู้ นวัตกรรมและเทคโนโลยีที่สามารถช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต รวมทั้งศึกษาดูงานแปลงเกษตรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จเพื่อให้เกษตรกรนำความรู้ไปปรับใช้ในแปลงเกษตรของตนเอง ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 4.27 ไม่เคยเข้าร่วมอบรมด้วยเหตุผล เพิ่งเข้าร่วมกลุ่ม ไม่มีเวลา และทำงานที่อื่น แต่มีเกษตรกรบางรายที่ไม่เคยเข้าร่วมการ

อบรมบอกว่าแม้ตนเองไม่สะดวกที่จะเข้าร่วมแต่ให้คนในครอบครัวเข้าร่วมอบรมแทน ขณะที่เกษตรกร 426 ราย หรือเกษตรกรร้อยละ 95.73 กล่าวว่าเข้าร่วมอบรมด้วยตนเอง หลักสูตรการอบรม เช่น การปรับปรุงดิน การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยพืชสดและสารชีวภาพกำจัดศัตรูพืช การทำอาหารสัตว์ การผลิตตามมาตรฐาน GAP การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร การทำบัญชี การตลาด เป็นต้น ซึ่งเกษตรกรร้อยละ 93.90 ของกลุ่มเกษตรกรที่เข้าร่วมอบรมด้วยตนเองแจ้งว่าได้นำความรู้ที่ได้จากการอบรมไปใช้ประโยชน์ในแปลงหรือครัวเรือนของตนเอง (ร้อยละ 74.44) แนะนำคนอื่น (ร้อยละ 22.95) และเป็นวิทยากรถ่ายทอดความรู้ (ร้อยละ 2.61) ส่วนเกษตรกรอีกร้อยละ 6.10 ที่ไม่นำความรู้ไปใช้ประโยชน์ให้เหตุผลว่าขาดวัสดุอุปกรณ์ ปัจจัยการผลิตในพื้นที่ไม่เพียงพอ ไม่มีเวลาทำ ไม่มีเงินทุน ต้นทุนสูงเมื่อเทียบกับสิ่งที่ทำอยู่ / ให้อยู่ในปัจจุบัน และความรู้ไม่เพียงพอที่จะนำไปปฏิบัติ

เป้าหมายประการหนึ่งของโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินคือสินค้าจากโครงการได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตร จากการสอบถามเกษตรกรพบว่าก่อนเข้าร่วมโครงการมีเกษตรกรที่กระบวนการผลิตหรือสินค้าได้รับการรับรองมาตรฐานเพียง 44 รายหรือร้อยละ 9.89 ของเกษตรกรตัวอย่าง แต่ภายหลังเข้าร่วมโครงการ มีเกษตรกรที่กระบวนการผลิตหรือสินค้าได้รับการรับรองมาตรฐานเพิ่มขึ้นเป็น 163 ราย คิดเป็นร้อยละ 36.63 ของเกษตรกรตัวอย่าง โดยแบ่งออกเป็นเกษตรอินทรีย์จำนวน 31 ราย GAP จำนวน 122 ราย และ RSPO จำนวน 10 ราย (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 จำนวนเกษตรกรและร้อยละของเกษตรกรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตรเปรียบเทียบก่อน-หลังเข้าร่วมโครงการ n = 445 ราย

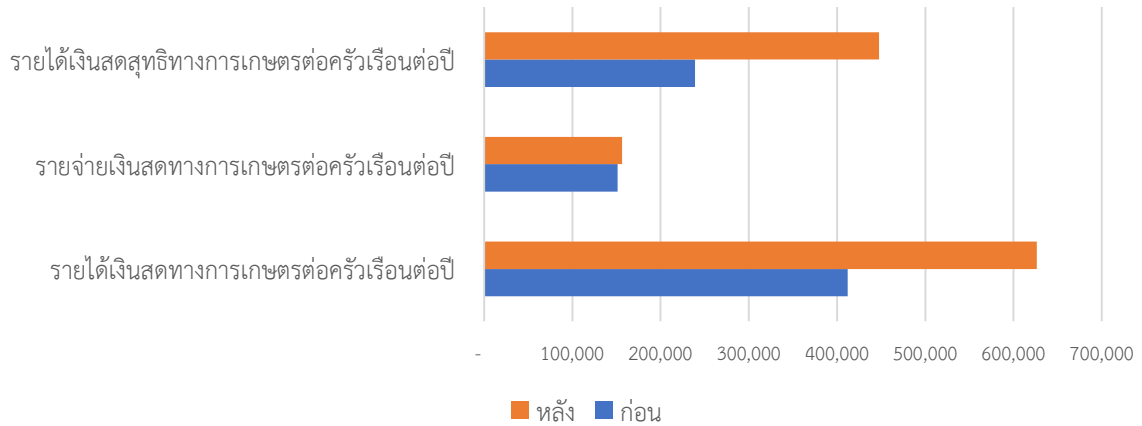
มาตรฐานการผลิต	ก่อนเข้าร่วมโครงการ		หลังเข้าร่วมโครงการ	
	จำนวน (ราย)	ร้อยละ	จำนวน (ราย)	ร้อยละ
เกษตรอินทรีย์	9	2.02	31	6.97
GAP	32	7.19	122	27.42
RSPO	2	0.45	9	2.02
รวมทั้งสิ้น	43	9.66	163	36.40

หมายเหตุ : RSPO (Roundtable on Sustainable Palm Oil) คือมาตรฐานการผลิตน้ำมันปาล์มอย่างยั่งยืนที่ครอบคลุมมิติความยั่งยืนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ ด้าน สังคม และด้านสิ่งแวดล้อม

ในส่วนของการขายผลผลิตสินค้าเกษตรเมื่อเปรียบเทียบก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการ พบว่ารูปแบบการขายผลผลิตสินค้าเกษตรของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไม่มาก ก่อนเข้าร่วมโครงการเกษตรกรส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 67 ของเกษตรกรตัวอย่างขายผลผลิตให้คนกลาง เช่น บริษัทรับซื้อผลผลิตมันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์มน้ำมัน หัวหน้าโควตา ล้ง พ่อค้า เป็นต้น มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 4 ที่ขายสินค้าให้กลุ่มเพื่อนนำไปขายต่อ ภายหลังเข้าร่วมโครงการ จำนวนเกษตรกรที่ขายสินค้าให้กลุ่มเพื่อนนำไปขายต่อเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 19 ของเกษตรกรตัวอย่างซึ่งเป็นเกษตรกรในกลุ่มแปลงใหญ่ปาล์มน้ำมันและผัก อย่างไรก็ตามเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขายผลผลิตให้คนกลางเช่นเดิมด้วยสาเหตุทำสัญญากันมาก่อน การเก็บเกี่ยวผลผลิตไม่พร้อมกัน และความสะดวก

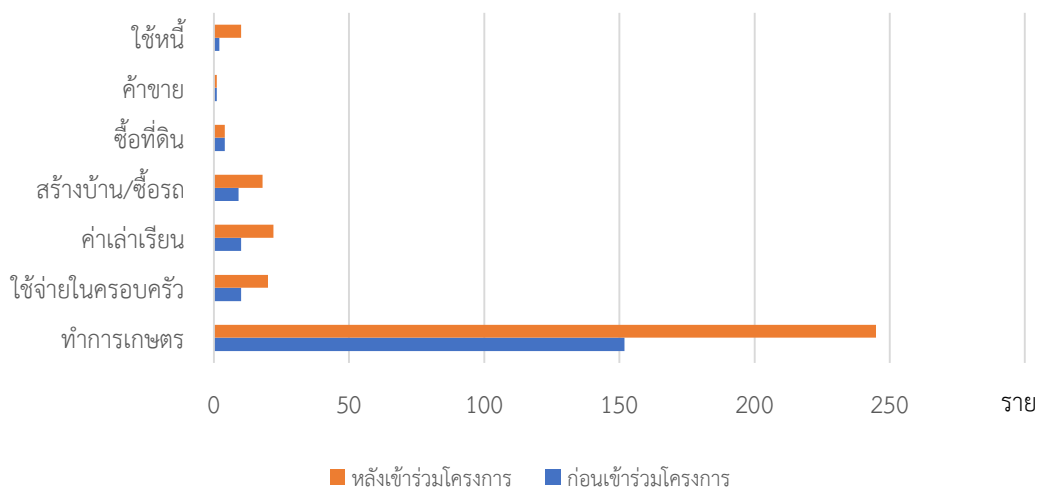
ด้านรายได้ทางการเกษตร พบว่ารายได้เงินสดทางการเกษตรครัวเรือนเพิ่มขึ้นเมื่อเข้าร่วมโครงการ โดยเพิ่มจาก 411,741 บาทต่อครัวเรือนต่อปีในช่วงก่อนเข้าร่วมโครงการเป็น 626,208 บาทต่อครัวเรือนต่อปีภายหลังเข้าร่วมโครงการ ขณะเดียวกันรายจ่ายเงินสดทางการเกษตรครัวเรือนเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน โดยก่อนเข้าร่วมโครงการเกษตรกรมีรายจ่ายเงินสดทางการเกษตร 151,137 บาทต่อครัวเรือนต่อปี เมื่อเข้าร่วม

โครงการรายจ่ายเงินสดทางการเกษตรเพิ่มเป็น 156,204 บาทต่อครัวเรือนต่อปี เมื่อเปรียบเทียบรายจ่ายเงินสดสุทธิทางการเกษตร พบว่า ภายหลังเข้าร่วมโครงการเกษตรกรรมมีรายจ่ายเงินสดสุทธิทางการเกษตรเพิ่มขึ้นจาก 239,110.84 บาทต่อครัวเรือนต่อปีเป็น 447,576 บาทต่อครัวเรือนต่อปี

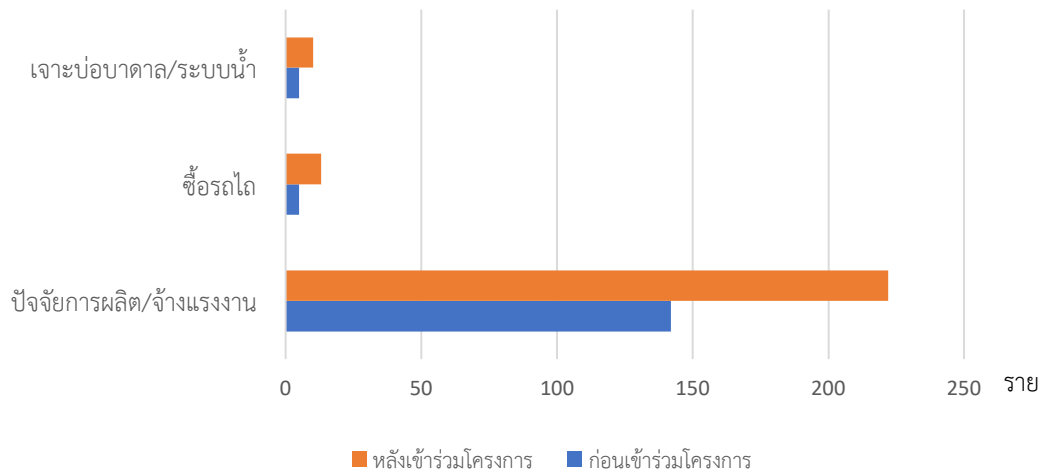
ภาพที่ 2 รายได้ทางการเกษตร รายจ่ายทางการเกษตร และรายได้สุทธิทางการเกษตร
เปรียบเทียบก่อน-หลังเข้าร่วมโครงการ

สำหรับการออม ภายหลังเข้าร่วมโครงการ จำนวนเกษตรกรออมเงินเพิ่มขึ้นจากก่อนเข้าร่วมโครงการมีเกษตรกรที่ออมเงิน 184 ราย เพิ่มเป็น 359 ราย แต่จำนวนเงินออมเฉลี่ยลดลงจาก 118,489 บาทต่อครัวเรือนต่อปี เป็น 90,474 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ส่วนการกู้ยืม ก่อนเข้าร่วมโครงการจำนวนเกษตรกรที่มีหนี้สินจำนวน 241 ราย หนี้สินเฉลี่ย 326,185 บาทต่อครัวเรือน หลังเข้าร่วมโครงการ จำนวนเกษตรกรที่มีหนี้สินจำนวน 306 ราย หนี้สินเฉลี่ย 292,497 บาทต่อครัวเรือนซึ่งเกษตรกรบอกว่าส่วนหนึ่งเป็นหนี้สินเดิมก่อนเข้าร่วมโครงการ โดยหนี้สินส่วนใหญ่ทั้งก่อนและหลังเข้าร่วมโครงการเป็นการกู้ยืมเงินเพื่อเป็นทุนในการทำการเกษตร

ภาพที่ 3 จำนวนเกษตรกรจำแนกตามวัตถุประสงค์การกู้ยืมเงิน
เปรียบเทียบก่อน-หลังเข้าร่วมโครงการ

เมื่อพิจารณาเฉพาะการกู้ยืมเงินเพื่อทำการเกษตร เกษตรกรใช้จ่ายใน 3 ส่วนหลัก ๆ คือ ปัจจัยการผลิต แหล่งน้ำ/ระบบน้ำ และเครื่องจักรกลทางการเกษตร

ภาพที่ 4 จำนวนเกษตรกรที่กู้ยืมเงินจำแนกตามการใช้จ่ายเงินทางการเกษตร
เปรียบเทียบก่อน-หลังเข้าร่วมโครงการ

ประโยชน์ที่เกษตรกรได้รับการเข้าร่วมโครงการ

เกษตรกรให้ความเห็นว่าการเข้าร่วมโครงการแปลงใหญ่ทำให้เกิดการรวมกลุ่ม ช่วยกันคิดช่วยกันทำ มีที่ปรึกษาในการทำการเกษตรและได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งความรู้ ปัจจัยการผลิต เงินทุนและเครดิตในการซื้อปัจจัยการผลิต โครงสร้างพื้นฐานโดยเฉพาะแหล่งน้ำ รวมทั้งก่อให้เกิดการจ้างงานในชุมชน ลูกหลานได้ทำงานในกลุ่ม ซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นตามมาเมื่อเกษตรกรนำความรู้จากการอบรมไปปรับใช้ในแปลงเกษตร รวมทั้งมีปัจจัยการผลิต งบประมาณ อุปกรณ์และเครื่องมือทางการเกษตรที่เหมาะสม มีแหล่งน้ำทางการเกษตร คือ สภาพดินดีขึ้นเมื่อเกษตรกรตรวจสอบคุณภาพดินและปรับปรุงบำรุงดินด้วยปุ๋ยหมัก เกษตรกรสามารถลดต้นทุนปัจจัยการผลิตได้เพราะส่วนหนึ่งได้รับจากหน่วยงานต่าง ๆ นอกจากนี้เกิดการแปรรูปสินค้าเกษตร เช่น เดิมเกษตรกรขายมันสด แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการเกษตรกรปรับผลผลิตบางส่วนเป็นมันเส้น หรือมีการแปรรูปเนื้อสัตว์ หรือทำถั่วไหม้ขายแทนที่จะขายผลผลิต ทำให้เกษตรกรสามารถขายในราคาที่สูงขึ้นกว่าการขายผลผลิตสด ทำให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง

ปัญหาในการดำเนินโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

เกษตรกรและเจ้าหน้าที่ผู้เกี่ยวข้องกับโครงการได้สะท้อนถึงปัญหาของโครงการ ดังนี้

1. การบริหารจัดการภายในกลุ่ม สมาชิกมีความเห็นขัดแย้งกัน ขณะที่บางกลุ่มการดำเนินงานขึ้นอยู่กับผู้นำกลุ่มหรือผู้ประสานงานเป็นหลัก เมื่อมีการเปลี่ยนผู้นำกลุ่มหรือผู้ประสานงานทำให้การดำเนินงานประสบปัญหาไม่มีการขับเคลื่อนงานกลุ่ม ในทางกลับกันบางกลุ่ม ประธานไม่มีศักยภาพเพียงพอขาดความริเริ่มว่าจะต้องดำเนินการอะไร หรือบางกลุ่มการบริหารจัดการขาดประสิทธิภาพประสบปัญหาขาดทุน ซึ่งปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวทำให้สมาชิกไม่เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่ม ขาดความเชื่อมั่นในกลุ่ม ส่งผลให้สมาชิกไม่ร่วมกิจกรรมหรือลาออกจากกลุ่ม ซึ่งบางครั้งทำให้กลุ่มไม่สามารถดำเนินการต่อไปได้ต้องยุติการเข้าร่วมโครงการ เช่น กรณีของแปลงใหญ่ข้าวจังหวัดนครปฐม

2. สมาชิกไม่เข้าร่วมประชุมหรือกิจกรรมของกลุ่มด้วยเหตุผลจัดประชุมหรืออบรมบ่อยเกินไปทำให้เสียเวลาในการทำการเกษตรหรือบางรายประกอบอาชีพรับจ้างไม่สะดวกเข้าร่วมกิจกรรม เกษตรกรบางรายบอกว่าไม่เข้าร่วมเนื่องจากจัดการประชุมหรืออบรมบ่อยและไม่มีข้อมูลข่าวสารที่น่าสนใจ

3. การส่งเสริมและการสนับสนุนไม่สอดคล้องกับการดำเนินกิจกรรมทางการเกษตรของเกษตรกรหลาย ๆ กิจกรรมเกิดขึ้นจากแนวคิดของหน่วยงาน เช่น แปลงใหญ่ข้าว จังหวัดนครปฐม เจ้าหน้าที่ส่งเสริมให้ทำตามมาตรฐาน GAP และเกษตรอินทรีย์ แต่บริเวณแปลงนาข้าวรอบ ๆ พื้นที่ของเกษตรกรแปลงใหญ่ทำเกษตรแบบเคมีทำให้ประสบปัญหาการปนเปื้อนสารเคมี นอกจากนี้แปลงนาที่ปรับเปลี่ยนมาใช้สารเคมีไม่สามารถควบคุมศัตรูข้าว เช่น นก หนู เพลี้ย แมลง หนอน ในแปลงได้ ทำให้เกษตรกรประสบปัญหามากกว่าเดิม อีกทั้งการใช้รถปักดำนาที่บริษัทคูโบต้าให้มาจำนวน 2 คัน พบปัญหาวัชพืชขึ้นในแปลงนาเกษตรกรจึงไม่ใช้รถปักดำนาอีก

4. การปรับเปลี่ยนรูปแบบ วิธีการการทำเกษตรทำให้เกษตรกรมีค่าใช้จ่ายสูงขึ้น เช่น เดิมเกษตรกรทำนาหว่าน เมื่อเข้าร่วมโครงการต้องปรับเปลี่ยนเป็นนาดำ เกษตรกรต้องจ้างแรงงานนอกชุมชนมาทำนากลับและจ้างรถดำนา ทั้งที่กลุ่มได้รับการสนับสนุนรถดำนาแต่ไม่มีใครขับเป็น ทำให้ต้องจ้างคนมาขับรดดำนา

5. การจำหน่ายผลผลิตยังต่างคนต่างขายไม่มีการรวมกันขายซึ่งในบางสินค้า เช่น แปลงใหญ่ลำไย จังหวัดลำพูน เกษตรกรติดสัญญากับล้งไม่สามารถนำมาขายให้กลุ่มได้ หรือแปลงใหญ่ข้าว จังหวัดนครนายก เกษตรกรทำนาไม่พร้อมกัน เก็บเกี่ยวผลผลิตไม่พร้อมกัน จึงส่งผลให้เกษตรกรต้องต่างคนต่างจำหน่ายผลผลิตของตนเอง ถ้าหากจะเก็บเมล็ดข้าวเปลือกไว้จำหน่ายพร้อมกัน กลุ่มจำเป็นต้องมีลานตากข้าวเปลือกเพื่อป้องกันความเสียหายจากความชื้น ซึ่งกลุ่มไม่มีลานตากและไม่มีความพร้อมในการจัดเก็บผลผลิตดังกล่าว ขณะที่แปลงใหญ่อ้อยโรงงาน จังหวัดชัยนาท เกษตรกรทำสัญญาซื้อขายแบบโควตาทั้งแปลงให้กับหัวหน้าโควตาเนื่องจากเกษตรกรคุ้มทุนกว่าจ้างแรงงานตัดอ้อยและค่าขนส่งไปขายที่โรงงานเอง

6. อายุของเกษตรกรสมาชิกกลุ่ม เกษตรกรสูงอายุเรียนรู้เทคโนโลยีใหม่ได้ช้าและไม่ทำเกษตรด้วยตนเองจ้างแรงงานทำแปลง ขณะเดียวกันความแตกต่างด้านอายุทำให้เกิดปัญหาในสื่อสารเกิดความเข้าใจไม่ตรงกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม

7. ในช่วงการระบาดของโควิด-19 โดย คลังสินค้าปิดไม่มีผู้รับขนส่งสินค้า แปลงใหญ่บางกลุ่มต้องขนส่งสินค้าเอง ส่งผลให้มีต้นทุนเพิ่มขึ้นจากการขนส่งและค่าตรวจเชื้อโควิด-19 ของพนักงานขนส่งสินค้า ซึ่งโมเดิร์นเทรดหรือการตลาดขายสินค้าปลีกแบบสมัยใหม่ เช่น แมคโคร โรบินสัน ค่อนข้างเคร่งครัดในเรื่องการป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรค

8. ปัญหาภัยแล้ง ดินเสื่อมสภาพ เกษตรกรต้องการแหล่งน้ำ เช่น บ่อบาดาล ระบบสูบน้ำ ระบบน้ำหยด ถ้าหากมีน้ำเพียงพอต่อการทำการเกษตรจะสามารถเพิ่มผลผลิตได้มากขึ้น

9. การเปลี่ยนตัวเจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบโครงการเนื่องจากมีการโอน ย้าย ทำให้ปัญหาในช่วงรอยต่อของการทำงานระหว่างเจ้าหน้าที่รายเก่าและรายใหม่ และรูปแบบการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ที่แตกต่างกันส่งผลต่อเกษตรกรต้องปรับตัวและแนวคิด

การเข้าร่วมโครงการต่อในอนาคต

เมื่อสอบถามเกษตรกรว่าจะร่วมโครงการต่อไปอีกหรือไม่ถ้าโครงการสิ้นสุดลง เกษตรกรจำนวน 412 รายกล่าวว่าร่วมโครงการต่อเพราะต้องการความช่วยเหลือสนับสนุนจากหน่วยงานอย่างต่อเนื่องทั้งด้านแหล่งน้ำ ถนน เงินทุน ปัจจัยการผลิต วัสดุอุปกรณ์ทางการเกษตร การแปรรูป ตลาด และความรู้ ส่วนเกษตรกรอีก 32 รายที่จะไม่เข้าร่วมโครงการต่อถ้าโครงการสิ้นสุดในปีที่ 3 ด้วยเหตุผลสูงอายุไม่มีคนช่วยทำการเกษตร การอบรมมากเกินไปทำให้เบื่อ ทำงานอื่นไม่มีเวลาร่วมกิจกรรมกับกลุ่ม สิ่งที่โครงการสนับสนุนไม่ตรงความต้องการ ปัญหาการดำเนินงานของกลุ่ม และปรับเปลี่ยนไปปลูกพืชชนิดอื่น

ผลการประเมินโครงการ

การศึกษาครั้งนี้ประเมินผลโครงการใน 2 ประเด็น คือ ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน และประสิทธิผลของโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินประเมินใน 3 ด้าน คือ หน่วยงานและเจ้าหน้าที่ กลุ่มเกษตรกร และการผลิตสินค้า ซึ่งผลการประเมินในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังนี้

1. ความพึงพอใจต่อหน่วยงานและเจ้าหน้าที่

ความพึงพอใจต่อหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ประเมินใน 3 ประเด็น คือ การสนับสนุนของหน่วยงาน การดำเนินงานของหน่วยงาน และการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ ผลจากการประเมินพบว่า ความพึงพอใจของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยคะแนนความพึงพอใจในประเด็นย่อย พบว่าความพึงพอใจต่อการดำเนินงานของเจ้าหน้าที่มีค่าสูงสุด รองมาคือการสนับสนุนของหน่วยงาน และการดำเนินงานของหน่วยงาน ตามลำดับ (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อหน่วยงานและเจ้าหน้าที่

รายการ	ค่าเฉลี่ย	ความหมาย
การสนับสนุนของหน่วยงาน	4.44	มาก
การดำเนินงานของหน่วยงาน	4.35	มาก
การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่	4.52	มากที่สุด
รวม	4.44	มาก

2. ความพึงพอใจต่อกลุ่มเกษตรกร

ความพึงพอใจต่อกลุ่มเกษตรกรประเมินใน 5 ประเด็น คือ การดำเนินงานของกลุ่ม คณะกรรมการกลุ่ม การสนับสนุนของกลุ่ม การจัดการผลผลิต และการจัดการทางการตลาด ผลจากการประเมินพบว่า ความพึงพอใจของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับมาก แต่เมื่อพิจารณาค่าเฉลี่ยคะแนนความพึงพอใจในประเด็นย่อย พบว่าความพึงพอใจต่อการสนับสนุนของกลุ่มมีค่าสูงสุด รองมาคือ คณะกรรมการกลุ่ม การดำเนินการของกลุ่ม การจัดการผลผลิต และการจัดการทางการตลาด ตามลำดับ (ตารางที่ 5)

ตารางที่ 5 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อกลุ่มเกษตรกร

รายการ	ค่าเฉลี่ย	ความหมาย
การดำเนินงานของกลุ่ม	4.13	มาก
คณะกรรมการกลุ่ม	4.24	มาก
การสนับสนุนของกลุ่ม	4.25	มาก
การจัดการผลผลิต	3.91	มาก
การจัดการทางการตลาด	3.81	มาก
รวม	4.07	มาก

3. ความพึงพอใจต่อการผลิตสินค้า

ความพึงพอใจต่อกลุ่มเกษตรกรประเมินใน 4 ประเด็น คือ ต้นทุนการผลิต ราคาผลผลิต รายได้จากการขายผลผลิต ปริมาณและคุณภาพผลผลิต ผลจากการประเมินพบว่า ความพึงพอใจของเกษตรกรในภาพรวมอยู่ในระดับมาก สำหรับค่าเฉลี่ยคะแนนความพึงพอใจในประเด็นย่อย พบว่าความพึงพอใจต่อปริมาณและคุณภาพผลผลิตมีค่าสูงสุด รองมาคือต้นทุนการผลิต รายได้ และราคาผลผลิต ตามลำดับ (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อการผลิตสินค้า

รายการ	ค่าเฉลี่ย	ความหมาย
ต้นทุนการผลิต	3.79	มาก
ราคาผลผลิต	3.65	มาก
รายได้จากการขายผลผลิต	3.72	มาก
ปริมาณและคุณภาพผลผลิต	3.88	มาก
รวม	3.76	มาก

ในภาพรวม ความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินมีค่าเท่ากับ 4.06 ซึ่งอยู่ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบกับ 3 ด้าน เกษตรกรมีความพึงพอใจต่อการผลิตสินค้าน้อยที่สุด รองลงมาคือกลุ่มเกษตรกร ซึ่งทั้ง 2 ด้านมีความสัมพันธ์กันแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม

การประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ในการประเมินระดับความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินกำหนดเกณฑ์การประเมินค่าเฉลี่ยไม่น้อยกว่าระดับ 4 ซึ่งผลการประเมินในภาพรวม ผ่านการประเมินแบบเฉียดฉิว เนื่องจากค่าเฉลี่ยความพึงพอใจของเกษตรกรรวมทั้ง 3 ด้านเท่ากับ 4.06 และเมื่อพิจารณาในแต่ละด้านพบว่าค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในด้านการผลิตสินค้า ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน มีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจเท่ากับ 3.76 และความพึงพอใจต่อกลุ่มเกษตรกรเกือบไม่ผ่านเกณฑ์การประเมินคือมีค่าเฉลี่ยความพึงพอใจเท่ากับ 4.07 (ตารางที่ 7)

ตารางที่ 7 ผลการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรต่อโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

ประเด็น	ความพึงพอใจของเกษตรกร		
	ค่าเฉลี่ย	เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมิน
โครงการแปลงใหญ่	4.06	4.00	ผ่าน
1) หน่วยงานและเจ้าหน้าที่	4.44	4.00	ผ่าน
2) กลุ่มเกษตรกร	4.07	4.00	ผ่าน
3) การผลิตสินค้า	3.76	4.00	ไม่ผ่าน

การประเมินประสิทธิผลของโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดิน

การประเมินประสิทธิผลของโครงการใช้การเปรียบเทียบผลผลิตของโครงการกับเป้าหมายที่โครงการกำหนด โดยผลผลิตของโครงการที่นำมาประเมินในครั้งนี้ คือ ต้นทุนการผลิต และจำนวนเกษตรกรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิต ซึ่งกำหนดเกณฑ์ ดังนี้

1) ต้นทุนการผลิตของเกษตรกรหลังเข้าร่วมโครงการลดลงไม่น้อยกว่าร้อยละ 10 เมื่อเทียบกับก่อนเข้าร่วมโครงการ

2) เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการร้อยละ 30 ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้า

สำหรับต้นทุนการผลิต พบว่าก่อนเข้าร่วมโครงการเกษตรกรมีรายจ่ายเงินสดทางการเกษตร 120,763 บาทต่อครัวเรือนต่อปี แต่เมื่อเข้าร่วมโครงการรายจ่ายเงินสดทางการเกษตรเพิ่มเป็น 148,676 บาทต่อครัวเรือนต่อปี ซึ่งเพิ่มขึ้น 27,913 บาทต่อครัวเรือน หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.11 เมื่อเทียบกับรายจ่ายก่อนเข้าร่วมโครงการ

ในส่วนของการได้รับการรับรองมาตรฐาน พบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการและได้รับการรับรองมาตรฐานมีจำนวน 163 ราย คิดเป็นร้อยละ 36.63 ของเกษตรกรตัวอย่าง

ดังนั้น เมื่อประเมินผลการดำเนินงานของโครงการด้านต้นทุนการผลิตและการได้รับการรับรองมาตรฐานเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนด พบว่าผลผลิตด้านต้นทุนการผลิตไม่ผ่านการประเมิน ขณะที่การได้รับการรับรองมาตรฐานผ่านเกณฑ์การประเมิน (ตารางที่ 8)

ตารางที่ 8 ผลการประเมินผลผลิตของโครงการกับเป้าหมายที่โครงการกำหนด

ประเด็น	ผลผลิตที่ได้	เกณฑ์การประเมิน	ผลการประเมิน
1) ต้นทุนการผลิต	เพิ่มขึ้นร้อยละ 23.11	ลดลงร้อยละ 10	ไม่ผ่าน
2) จำนวนเกษตรกรที่ได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้า	ร้อยละ 36.63	ร้อยละ 30	ผ่าน

การวิจารณ์ผลและข้อเสนอแนะ

โครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นโครงการสำคัญโครงการหนึ่งของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมซึ่งดำเนินการตั้งแต่กลางปีงบประมาณ พ.ศ. 2559 จนถึงปัจจุบัน โดยมีแนวคิดหลักคือ เกษตรกรรวมตัวกันในรูปของกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมทางการเกษตรชนิดเดียวกัน แต่พื้นที่ไม่จำเป็นต้องอยู่ติดกันเป็นผืนใหญ่ ร่วมกันวางแผนการผลิต ผลิต แปรรูป และจำหน่ายสินค้าเกษตร และมีเป้าหมายหลักคือ การลดต้นทุนการผลิต การเพิ่มผลผลิต และผลผลิตมีคุณภาพได้มาตรฐาน รวมทั้งเกษตรกรมีทักษะในการบริหารจัดการกลุ่มและกระบวนการผลิตและจำหน่ายสินค้าเกษตร

จากผลการศึกษาจะเห็นได้ว่าในการดำเนินงานของหน่วยงานพยายามสร้างกระบวนการทำงานเชิงบูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ตั้งแต่การคัดเลือกพื้นที่ การพัฒนากลุ่มและเกษตรกร จนถึงการตลาด อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการดำเนินงานส่วนใหญ่ยังเป็นไปแบบทาบและภารกิจหน้าที่ของหน่วยงานนั้นขาดการบูรณาการที่แท้จริงโดยเฉพาะการอบรมซึ่งเกษตรกรสะท้อนว่าจัดอบรมบ่อยมากทำให้ไม่มีเวลาทำการเกษตร อีกทั้งบางหลักสูตรไม่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกรหรือสภาพแวดล้อมในแปลงเกษตร ผลที่เกิดขึ้นตามมาคือเกษตรกรบางส่วนขาดความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมที่กลุ่มหรือหน่วยงานจัด และเลือกเข้าร่วมเฉพาะกิจกรรมที่ให้ประโยชน์แก่ตนเอง เช่น การแจกปัจจัยการผลิต

นอกจากนี้ การบริหารจัดการภายในกลุ่มเป็นปัญหาสำคัญของโครงการ กลุ่มเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ รวมทั้งประสานงานกับหน่วยงานและเกษตรกรสมาชิก เมื่อโครงสร้างกลุ่มหรือการจัดการภายในกลุ่มเกิดปัญหาจะส่งกระทบต่อการดำเนินงานและกิจกรรมของกลุ่ม รวมทั้งความเชื่อมั่นของเกษตรกรสมาชิกซึ่งสิ่งนี้ยืนยันได้ด้วยผลการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรต่อกลุ่มเกษตรกรที่ผลการประเมินเกือบจะไม่ผ่านเกณฑ์

เมื่อพิจารณาสภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกร โครงการสามารถช่วยสนับสนุนทำให้เศรษฐกิจของครัวเรือนเกษตรกรดีขึ้น เกษตรกรมีรายได้สุทธิจากการทำเกษตรเพิ่มขึ้นแม้ว่าค่าใช้จ่ายในการเกษตรเพิ่มขึ้นซึ่งเป็นผลมาจากเกษตรกรบางกลุ่มปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตทำให้ต้องมีการลงทุนทั้งปัจจัยการผลิต จ้างแรงงาน หรือลงทุนในระบบน้ำในแปลงเพิ่มขึ้น แต่จากการลงทุนดังกล่าวทำให้เกษตรกรกลุ่มดังกล่าวมีรายได้จากภาคเกษตรเพิ่มขึ้นด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การเข้าร่วมโครงการดำเนินงานแบบกลุ่มทำให้จำนวนเกษตรกรออมเงินเพิ่มขึ้นซึ่งเงินออมจะเป็นทุนสำรองสำคัญสำหรับครัวเรือนเกษตรกร อย่างไรก็ตาม จะเห็นได้ว่ารายได้ทางการเกษตร รายจ่ายทางการเกษตร และรายได้สุทธิทางการเกษตรภายหลังเข้าร่วมโครงการมีค่าสูงกว่าก่อนเข้าร่วมโครงการเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เป็นผลจากเกษตรกรบางกลุ่มเพิ่งเริ่มทำการเกษตร เดิมประกอบอาชีพนอกการเกษตรแต่เมื่อได้รับการจัดที่ดินจากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือกลับมาอยู่บ้านกับครอบครัวถึงเริ่มต้นอาชีพเกษตรกรจึงทำให้ไม่มีข้อมูลการลงทุนและรายรับทางการเกษตรก่อนเข้าร่วมโครงการใช้ในการเปรียบเทียบกับภายหลังเข้าร่วมโครงการ

สำหรับประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการอบรมที่เกษตรกรส่วนใหญ่กล่าวว่าช่วยลดต้นทุนการผลิต ประเด็นนี้อาจไม่ใช่ประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการทำการเกษตรแบบแปลงใหญ่โดยตรง แต่เป็นเพราะเกษตรกรได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากหน่วยงานต่าง ๆ เกือบตลอดช่วงระยะเวลาการดำเนินโครงการ 3 ปี ทั้งพันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ พันธุ์ปลา สารชีวภาพ ฮอร์โมน และที่สำคัญคือ ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยอินทรีย์ ทำให้เกษตรกรไม่ต้องลงทุนหรือซื้อปัจจัยการผลิตเองและมองว่าต้นทุนการผลิตลดลง ดังนั้นถ้าต้องการทราบว่าโครงการนี้ทำให้เกษตรกรสามารถลดต้นทุนการผลิตได้จริงหรือไม่ ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องไม่สนับสนุนปัจจัยการผลิต เกษตรกรต้องลงทุนเองภายใต้การปรับใช้องค์ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับจากโครงการ อย่างไรก็ตาม คำถามสำหรับหน่วยงานคือ ถ้าไม่แจกปัจจัยการผลิตหรือเครื่องมืออุปกรณ์ทางการเกษตรจะมีเกษตรกรสนใจเข้าร่วมโครงการมากน้อยเพียงใด เพราะเมื่อพิจารณาจากความคาดหวังของเกษตรกรในการเข้าร่วมโครงการครั้งแรกและครั้งต่อไป เกษตรกรส่วนใหญ่ต้องการได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐไม่ว่าในรูปแบบของปัจจัยการผลิต เงินทุน โครงสร้างพื้นฐาน และอื่น ๆ

การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตหรือการใช้เครื่องจักรกลทางเกษตรเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต และเข้าสู่การผลิตตามมาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตรอาจทำให้เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและใช้เวลากว่าจะได้การผลิตและผลผลิตที่มีคุณภาพตามที่มาตรฐานกำหนด เช่น การปรับเปลี่ยนจากเกษตรเคมี

เป็นเกษตรกรอินทรีย์ เกษตรกรจะมีค่าใช้จ่ายด้านแรงงานเพิ่มขึ้น ปัญหาศัตรูพืชอาจเพิ่มขึ้น และผลผลิตในช่วง 1-3 ปีแรกจะลดลง ในขณะที่ราคาขายไม่แตกต่างจากสินค้าเกษตรเคมี (Arpaphan Pattanapant, 2552) เช่นเดียวกับการผลิตปาล์มน้ำมันตามมาตรฐาน RSPO ซึ่งราคารับซื้อปาล์มน้ำมันของลานเทไม่ได้แตกต่างจากปาล์มน้ำมันทั่วไป (จักรกฤษณ์ กันแสงแก้ว ดร.สุธัญญา ทองรักษ์ และ ดร.สิริรัตน์ เกียรติปฐมชัย, 2563) ประกอบกับเกษตรกรส่วนใหญ่ยังขายสินค้าให้แก่พ่อค้าคนกลางเหมือนก่อนเข้าร่วมโครงการ ดังนั้นจึงไม่มีอำนาจต่อรองราคาให้สูงขึ้น นอกจากนี้การลงทุนในการผลิตเพิ่มขึ้นอาจเป็นการเพิ่มภาระหนี้สินให้กับเกษตรกร ภัยเงินเพื่อปรับเปลี่ยนการผลิตขณะที่หนี้สินเดิมยังมีอยู่แต่ผลผลิตเกษตรยังขายได้ในราคาเดิม

ดังนั้นในการดำเนินโครงการระบบส่งเสริมแปลงใหญ่ในเขตปฏิรูปที่ดินในระยะต่อไป สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกลุ่มเกษตรกรต้องให้ความสำคัญกับการวางแผนการดำเนินงานร่วมกันในด้านการอบรมทั้งหลักสูตรและระยะเวลาที่เหมาะสมในการอบรม อาจใช้กระบวนการโรงเรียนเกษตรกร (Farmer Field School) มาปรับใช้ในการถ่ายทอดองค์ความรู้ซึ่งเน้นการเรียนรู้จากการฝึกปฏิบัติจริงในแปลงของเกษตรกรอย่างต่อเนื่องตลอดฤดูกาลเพาะปลูกหรือตลอดกระบวนการผลิต ให้เกษตรกรมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการโดยสนับสนุนให้เกษตรกรร่วมคิด แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกันแก้ไขปัญหาและตัดสินใจ ซึ่งกระบวนการโรงเรียนเกษตรกรเหมาะสมกับเกษตรกรสูงอายุเพราะเป็นกลุ่มคนที่มีประสบการณ์การทำงานเกษตร ดังนั้นการเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้แลกเปลี่ยนและเสนอแนะจะทำให้เกษตรกรไม่รู้สึกถูกสอนแต่เป็นการพูดคุยกันในกลุ่มซึ่งจะทำให้เกษตรกรได้คิดและเกิดการยอมรับโดยไม่รู้สึกตัว (อดุลย์ศักดิ์ ไชยราช, 2559)

ประเด็นด้านราคาและตลาดอาจเป็นอุปสรรคสำหรับเกษตรกรในการปรับการผลิตเพื่อขอรับการรับรองมาตรฐานการผลิตสินค้าเกษตร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเตรียมการรองรับปัญหาดังกล่าวโดยการหาแหล่งรับซื้อ/แหล่งจำหน่ายผลผลิตที่เกษตรกรจะได้รับราคาสูงกว่าสินค้าเกษตรทั่วไปซึ่งจะช่วยจูงใจให้เกษตรกรผลิตสินค้าตามมาตรฐานมากขึ้น

นอกจากนี้ บุคลากรสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนโครงการ เป็นผู้เชื่อมโยงการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ กับกลุ่มเกษตรกรเข้าด้วยกัน เป็นผู้นำพาให้เกษตรกรยอมรับองค์ความรู้และนวัตกรรมใหม่ ๆ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของเกษตรกร และที่ผ่านมามูลนิธิสำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดให้ความใส่ใจในการดำเนินงานและเกษตรกรเป็นอย่างดีซึ่งดูได้จากผลการประเมินความพึงพอใจของเกษตรกรต่อเจ้าหน้าที่ที่ได้รับคะแนนประเมินสูงสุด แต่ด้วยโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแบบแปลงใหญ่เป็นโครงการที่อาจกล่าวได้ว่าดำเนินการตั้งแต่ผลิต แปรรูป จนถึงตลาด ดังนั้นสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมต้องพัฒนาศักยภาพของบุคคลกลุ่มนี้ให้มีความรู้และทักษะรอบด้าน ไม่จำเป็นถึงขั้นเชี่ยวชาญแต่ต้องสามารถให้คำปรึกษาเบื้องต้นกับเกษตรกรและสามารถมองการต่อยอดโครงการให้เชื่อมโยงกับภาคส่วนอื่นได้

ประการสุดท้าย เกษตรกรและกลุ่มเกษตรกรซึ่งเป็นเป้าหมายสำคัญของโครงการที่ต้องการให้เกษตรกรมีความสามารถในการบริหารจัดการการผลิตและผลผลิตที่เกิดขึ้น แต่สิ่งที่เกิดขึ้น การรวมกลุ่มเป็นแปลงใหญ่ทำให้เกษตรกรมีโอกาสได้รับการสนับสนุนปัจจัยการผลิต อุปกรณ์หรือเครื่องจักรกลทางการเกษตร รวมทั้งเงินทุนจากภาครัฐและภาคเอกชนมากกว่าจะเป็นไปในแนวทางที่กระทรวงเกษตรและสหกรณ์หรือสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมคาดหวัง การสร้างคนและกลุ่มที่มีศักยภาพต้องใช้เวลาดังนั้นในการดำเนินโครงการควรให้ความสำคัญกับคุณภาพมากกว่าปริมาณ สำนักงานการปฏิรูปที่ดิน

เพื่อเกษตรกรรวมควรพิจารณาขยายระยะเวลาดำเนินการโครงการในแต่ละแปลงจาก 3 ปีเป็น 5 ปี หรือขยายเวลาต่อได้คราวละ 2 – 3 ปีตามความเหมาะสม ในช่วง 3 ปีแรก สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรมีบทบาทเป็นผู้จัดการแปลงให้การสนับสนุนและประสานหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งความรู้ ปัจจัยการผลิต เครื่องจักรกลทางการเกษตร เงินทุน และอื่น ๆ ให้แก่กลุ่ม ขณะเดียวกันต้องสอนให้เกษตรกรเรียนรู้การเป็นผู้จัดการแปลงด้วย จากนั้นในปีที่ 4 -5 ปรับให้เกษตรกรได้เป็นผู้จัดการแปลงส่วนสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรและหน่วยงานอื่นเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้เสี่ยงให้คำแนะนำแก่กลุ่มเพื่อให้เกษตรกรสามารถบริหารจัดการกลุ่มได้ด้วยตนเอง และเมื่อกลุ่มดำเนินการได้เองแล้วหน่วยงานต่าง ๆ ต้องลดบทบาทในกลุ่มลงแต่ยังคงความสัมพันธ์กับกลุ่มไว้อย่าปล่อยให้เกษตรกรรู้สึกถูกละทิ้ง การติดตามงานจะเป็นเครื่องมือในการตรวจสอบความก้าวหน้า ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน เพื่อนำข้อมูลมาปรับปรุงการดำเนินโครงการส่งเสริมระบบเกษตรแปลงใหญ่และโครงการพัฒนาเกษตรกรอื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2564. **การส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่**. เอกสารนำเสนอ. สืบค้นจาก <https://pvlo-cmi.dld.go.th/webnew/images/doc/create.awareness.2/08-2564/%E0%B8%A3%E0%B8%B0%E0%B8%9A%E0%B8%9A%E0%B8%AA%E0%B9%88%E0%B8%87%E0%B9%80%E0%B8%AA%E0%B8%A3%E0%B8%B4%E0%B8%A1%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B8%A9%E0%B8%95%E0%B8%A3%E0%B9%81%E0%B8%9A%E0%B8%9A%E0%B9%81%E0%B8%9B%E0%B8%A5%E0%B8%87%E0%B9%83%E0%B8%AB%E0%B8%8D%E0%B9%88.pdf>. เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2565
- กรมส่งเสริมการเกษตร. 2565. **โครงการระบบส่งเสริมเกษตรแบบแปลงใหญ่**. เอกสารเผยแพร่ประชาสัมพันธ์.
- กาญจนา อรุณสุขจุ. 2546. **ความพึงพอใจของสมาชิกสหกรณ์ต่อการดำเนินงานของสหกรณ์การเกษตรไชยปราการจำกัดอำเภอไชยปราการ จังหวัดเชียงใหม่**. คณะเกษตรศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ขจรวรรณ ภู่อจ. 2553. **การพัฒนาชุดกิจกรรมการเรียนรู้ภาษาจีนเรื่อง อาหารและเครื่องดื่ม กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาต่างประเทศ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4. การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง** กศ.ม. สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน, มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- จักรกฤษณ์ กันแสงแก้ว ดร.สุธัญญา ทองรักษ์ และ ดร.สิริรัตน์ เกียรติปฐมชัย. 2563. **ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติตามมาตรฐานการผลิตปาล์มอย่างยั่งยืน RSPO ของเกษตรกรรายย่อยในจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. วารสารวิจัย มข. สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ฉบับบัณฑิตศึกษา) ปีที่ 8 ฉบับที่ 3: กันยายน - ธันวาคม 2563. หน้า 97 – 112.
- ชญาณุช จันทโรติ และ ดร.พัฒน์จิ โกญจนาท. 2559. **การประเมินประสิทธิภาพของโครงการชุมชนในด้านพัฒนาชุมชนประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2557: กรณีศึกษา กองทุนพัฒนาไฟฟ้าโรงไฟฟ้าจะนะ จังหวัดสงขลา**. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สืบค้นจาก https://kb.psu.ac.th/psukb/bitstream/2016/11320/5/chayanoot_Paper.pdf. เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2565

- พนมไพร คำขจร. 2551. การศึกษาความพึงพอใจของพนักงานครูต่อการบริหารงานของผู้บริหารสถานศึกษา โรงเรียนสังกัดเทศบาลจังหวัดฉะเชิงเทรา. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์. สืบค้นจาก <http://thesis.ru.ac.th/frontend/view/332>. เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2565.
- พรชนก ณรงค์มี. 2554. การใช้แบบจำลอง CIPP ในการประเมินการรับเลี้ยงชีพของผู้สูงอายุ: กรณีศึกษาเทศบาลนครนนทบุรี. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต. สาขาสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สืบค้นจาก <http://digi.library.tu.ac.th/thesis/sw/2943/01title-charts.pdf>. เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2565.
- ภัทรานิษฐ์ เหมะทอง วนิดา โคตรทอง และสุพรรณิ อึ้งปัญสัตวงศ์. 2560. การกำหนดขนาดตัวอย่างโดยใช้สูตร Yamane (Determining the sample size by the Yamane's formular). สืบค้นจาก http://sc2.kku.ac.th/stat/statweb/images/Eventpic/60/Seminar/01_9_Yamane.pdf. เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2565.
- ภาณุพันธุ์ ประภาติกุล. 2565. บทที่ 6 ตัวชี้วัดและเครื่องชี้วัดสำหรับการประเมินผลโครงการ. บทเรียนออนไลน์ วิชา AET 352441 การประเมินผลโครงการส่งเสริมการเกษตร. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. สืบค้นจาก https://agecon-extens.agri.cmu.ac.th/Course_online/Course/352441/Slide%20E-Learning/บทที่%20ตัวชี้วัดและเครื่องชี้วัดสำหรับการประเมินผลโครงการ.pdf. เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2565.
- มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดตรัง. 2555. ความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อการให้บริการด้านการจัดการศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหง สาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติจังหวัดตรัง. สืบค้นจาก <http://www.trang.ru.ac.th/rutranginfo/research/2555/2555.pdf>. เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2565.
- วิรุฬ พรรณเทวี. 2542. ความพึงพอใจของประชาชน ของการให้บริการของหน่วยงานกระทรวงมหาดไทยในอำเภอเมืองจ.แม่ฮ่องสอน วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สำนักแผนงานและโครงการพิเศษ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. 2558. การติดตามและประเมินผล. สืบค้นจาก https://www.opsmoac.go.th/km-km_org_center-files-391991791879. เมื่อวันที่ 10 มกราคม 2565.
- สำนักพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี. 2561. เอกสารโครงการระบบส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ กิจกรรมส่งเสริมการเกษตรแบบแปลงใหญ่ ปีงบประมาณ พ.ศ. 2561. สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- สุพรรณิการ์ เรืองศรี และ กิตติพัฒน์ นนพัทธมดูล. 2564. การประเมินผลโครงการพัฒนาสังคมชุมชนพื้นที่สูงตามแนวพระราชดำรินสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. Journal of Social Work Vol. 29 No.1 January-June 2021. หน้า 251 – 293. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/swjournal/article/download/249985/171246/900296&cd=1&hl=th&ct=clnk&gl=th>. เมื่อวันที่ 3 กุมภาพันธ์ 2565.

สุวรรณ นาควิบูลย์วงศ์.2557. การติดตามและประเมินผลโครงการ: แนวคิดสู่การปฏิบัติ.เอกสารวิชาการ ฉบับที่ 121. กรุงเทพฯ: สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.

อดุลย์ศักดิ์ ไชยราช. 2559. **โรงเรียนเกษตรกรในพระราชดำริ**. เทคโนโลยีชาวบ้าน. สืบค้นจาก https://www.technologychaoban.com/news-slide/article_5468. เมื่อวันที่ 4 กันยายน 2565.

อชรี หล่อเหลี่ยม, 2555. **แรงจูงใจของบุคลากรองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการตัดสินใจเข้าทำงาน องค์กรของรัฐ กรณีศึกษา อำเภอนายายอาม จังหวัดจันทบุรี**. ปัญหาพิเศษตามหลักสูตร รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา. สืบค้นจาก <http://opac.lib.buu.ac.th/servlet/SimpleSearch?DLang=T&Type=W&PGN=&MARC=®0=&BRW=&SearchType1=2&SDT=&DET=T&Limit=&Year1=&Year2=&Collection=ALL&PGN=&Language=&SearchType=1&LPP=10&DBName=ALL&Library=ALL&NSH=T&TOR=0 &TOTP=&LCD=5 8 3 8 7 1 8 &SHT=2 &SEE=&Search1 = %CD%D1%AA%C3%D5+%CB%C5%E8%CD%E0%CB%C5%D5%E8%C2%C1+2526->เมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2565.

Arpaphan Pattanapant. 2552. Opportunities and constraints of organic agriculture in Chaing Mai Province, Thailand. Dissertation of Doctor of Philosophy in Agricultural Systems. Asian Institute of Technology